

EĞİTİMDE NİTELİĞİN GELİŞTİRME ARACI OLARAK PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK HİZMETLERİ

Prof. Dr. Ethem ÖZGÜVEN*

Nicelik ve Nitelik

Başlıkta yer alan «Eğitimde Niteliği Geliştirme» ifadesi, eğitimde «nicelik» durumunu hatırlatmaktadır. «Nicelik» ve «nitelik» kavramları birbirinin zıddı iki kavram gibi anlaşılakta, nicelik yani sayısal artışların, çok sayıdaki kişiye eğitim vermenin nitelik yönünü yani her kişiye verilen eğitimin kalitesini düşüreceği varsayılmaktadır. Aslında bu kavramlar içiçe olan kavramlardır. Belirli niteliğe ulaşabilmek için belirli bir sayısal büyüklüğe ihtiyaç vardır. Eğitimde niteliğin sağlanabilmesi için yeterli sayıda okul, çeşitli niteliklerde öğretmen bulunması gereklidir (Özgüven 1987, Fidan 1987).

Eğitimde «nitelik» kavramı bir değer yargısı olup, görelî bir kavramdır. Niteliği değerlendirmede esas olacak ölçüt ve standartlara göre anlam kazanacaktır. Bu nedenle eğitimin kalitesinin «var» ya da «yok» gibi sınıfsal terimlerle ifade edilmesi güçtür, ancak derecelendirme ölçüsü olarak belirtilebilir (Özgüven 1985, 1987).

Millî Eğitimde Nicelik ve Nitelikler

Cumhuriyet döneminde, ülkemizde eğitimde olan gelişmelere çok genel düzeyde bir göz atıldığında, 1927 yılı istatistikleri ile 1980 istatistikleri karşılaştırılırsa, nüfusumuzun 3.28 kat, öğrenci sayılarının 16.36 kat, okul sayılarının 8.61 kat, öğretmen sayılarının ise 19.61 kat artmış olduğu görülmektedir (Tan 1989). Nüfus artışına göre, eğitimin nicelik göstergelerindeki bu artışlar, Türk Millî Eğitiminde önemli gelişmeler olduğunu göstermektedir. Okul ve öğretmen sayılarındaki bu artışlar olmasa idi, biz bugün eğitimin temel ihtiyaçlarına çözüm bulma çabası içinde olurduk, kalite arayışı içinde olamazdık. Bugün eğitimde nitelik arayışı içinde olmamız, ülkemiz eğitiminde görülen niceliksel gelişmelerin ve eğitsel temel ihtiyaçların bir ölçüde karşılanmış olmasının bir sonucudur. Bireyler ve toplumlar önce temel ihtiyaçları karşılamak zorundadırlar. Bu ihtiyaçların karşılan-

* H.Ü. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ması halinde, «nitelik» gibi daha üst düzeydeki yaratıcı ihtiyaçlara yönelirler. Bugün eğitimde kalite arayışı içinde olmamız, Türk Milli Eğitiminin ulaştığı seviyeyi işaret etmesi bakımından mutlu ve önemli bir olaydır.

Ancak şunu hemen belirtmek gerekir ki, milli eğitimimizin temel ve alt yapı ihtiyaçlarının henüz karşılandığı söylenemez. Yukarıda verilen okul ve öğrenci sayılarındaki artış oranları dikkate alındığında, cumhuriyet döneminde öğrenci sayıları 16 kat artarken, okul sayılarındaki artış, yaklaşık bunun yarısında kalmıştır. Okul ve öğrenci sayılarındaki dengenin bozulması, günümüze ulaşan önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır.

Öğrenci Sayılarında Görülen Hızlı Artışlar

Sadece ülkemizde değil, evrensel olarak, 1930'lu yıllardan başlayarak dünya ülkelerinin çoğunda öğrenci sayıları hızla artmıştır. İlk ve daha sonra ortaöğretim düzeyinde görülen hızlı öğrenci artışı, çok çeşitli nedenlerden kaynaklanmakla birlikte, daha çok dünya üzerinde, «demokratikleşme» ve «milli kalkınma» çabalarının yoğunlaşma ve yaygınlaşması ile açıklanmaktadır (Bowles 1967). Bu görüşler dünya ülkelerinin çoğunda ve cumhuriyet idaresini ve demokrasiyi bir yaşam tarzı olarak benimseyen ülkemizde yaygın uygulama alanı bulmuştur.

«Demokratikleşme», eğitimde «elit» bir grup yerine, temel eğitimin tüm insanlar için bir ihtiyaç olduğu görüşünü getirmiş, eğitimin bir kitle öğrenimi olarak yaygınlaştırılması hareketini hızlandırmıştır. «Milli kalkınma» görüşünün eğitim boyutu ise, eğitimin sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel gereklerinden olduğu, eğitimin tüketim değil, sosyal ve ekonomik gelişme için bir **üretim** yatırımı olduğu görüşlerini getirmiştir.

Hızlı öğrenci artışı 1950'li yıllarda hissedilmeye başlamış, izleyen yıllarda hızını artırarak devam etmiştir. O günün koşullarında, ülkemiz bu hızlı öğrenci artışının gereği olan eğitim hizmeti yatırımlarını karşılayamayınca, eğitim önce nicelik ve sonra da nitelik sorunları içine düşmüştür. Öğrenci talebi için yetecek kadar okul bulamayınca, eğitimde «normal» öğretim düzeninden vazgeçilmiş, «ikili» ve «üçlü» öğretim yapan okul düzenine geçilmiştir. Ellili ve altmışlı yıllarda yoğun şekilde görülen hızlı öğrenci artışının doğurduğu bunalımların sonuçları, günümüz eğitim sisteminde hâlâ negatif etkisini hissettirmektedir.

Eğitim Sistemi

Eğitim, pek çok elementlerin karşılıklı etkileşimleri içinde oluşan karmaşık bir süreçtir. Sadece hedefleri, öğretmenleri, öğrencileri ve bir seri

öğrenme konularını değil, bunların yanında eğitimin vuku bulabilmesi için gerekli binalar, sınıflar, laboratuvarlar, programlar, yöntemler, öğretim araç ve gereçleri, sınavlar, değerlendirme ve diğer ödül sistemleri, psikolojik yardım hizmetleri, parasal olanaklar gibi pek çok diğer elementleri de kapsar. Bütün bunlar ve diğer eğitim sürecini oluşturan elementler, belirli hedeflere ulaşacak şekilde, birbirleri ile etkileşim içinde, organik bir bütün olarak eğitim sistemini oluşturur. Eğitim sistemini oluşturan elementlerin her biri, kendi içinde önemli olmakla birlikte, amaca ulaşmada en önemli nokta, sistemin bir bütün halinde ahenkli işlemesidir (Oğuzkan 1977). Amaç, optimum düzeyde, bireylerin sosyal ve kişisel gelişimlerini sağlamak, sap-tanan istedik davranışları kazandırmaktır. Her sistem gibi eğitim sisteminin de «girdileri», «işlemleri» ve «çıktıları» vardır. Sistemin işleyişi ve hedeflerini gerçekleştirme derecesi sistemin «etkililik» ve «verimlilik» düzeyi hakkında fikir verir.

Okul Eğitimi ve Öğrenci Kişilik Hizmetleri

Eğitim sisteminin işletme birimleri okullardır. Bugün okullarda eğitim hizmetlerini yürütmekte olan üç temel hizmet grubu görmekteyiz. Bunlar, okul öğretim hizmetlerini yürüten «öğretmenler», eğitim sisteminin düzenli işleyişini sağlayan «yöneticiler» ve öğrencilerin kişilik gelişimlerine yardım eden «danışmanlar»dır. Okullarda öğretim ve yönetim hizmetlerinin yer alması oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Psikolojik yardım hizmetleri ise oldukça yenidir. Asrımızın karmaşık hale gelen toplumsal yapısının ortaya çıkardığı durumlar, bireyin gelişim görevleri ve bunlara ilişkin bireysel sorunlar, okullarda psikolojik yardım hizmetlerini zorunlu kılmıştır. Daha önce, öğretim ve yönetim görevlileri tarafından kısmen yürütülmekte olan psikolojik yardım hizmetleri temel felsefe, kapsam, teknik, yöntem ve etik kuralları ile o denli genişlemiş ve günümüzde bağımsız bir uzmanlık alanı haline gelmiştir.

Eğitim, Bilim ve Toplumdaki Yeni Gelişmeler

Bilgi birikiminin çok sınırlı olduğu yıllarda, mevcut bilgilerin öğrencilere verilmesi okulun ve eğitimin temel işlevi sayılıyordu. Bugün, 1960 yılına göre dünyadaki bilgi düzeyinin dört kat arttığı ifade edilmekte, bir günde 6000 bilimsel makale yayınlandığı belirtilmektedir (Skovholt 1985). Bilgilerin çeşitlenip çoğalması, hızlı gelişen ve değişen toplum düzeninin karmaşık hale gelmesi, bunlarla ilgili olarak bireylerin uyum sorunlarının artması ve yeni ihtiyaçların doğması ile bireylerin zihin gelişimine ve bilgi

aktarılmasına ağırlık veren klasik okul düzeninin yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Okulların temel öğretim hizmetlerini destekleyecek, bireylerin duygusal, sosyal ve uyum sorunlarına, bütüncül bir kişilik geliştirmelerine yardım edecek psikolojik hizmetler ortaya çıkmıştır. Bugün eğitimde önceden kestirilemeyen yeni durumlara çözüm getirebilecek, dinamik bir uyum gücüne sahip bireyler yetiştirmenin gerekli olduğu anlaşılmıştır.

Diğer yandan eğitimde «bireysel farkların» önemi anlaşılmış, «demokratik gelişmelere paralel olarak bireye bakış açıları değişmiş, toplumdaki her bireyin değerli olduğu, haklar ve ihtiyaçlar yönünden eşit olduğu görüşleri eğitim ve yaşam felsefelerine hakim olmuştur. Demokratik görüşler, bir politik yönetim şekli olmanın ötesinde, yeni bir yaşam tarzını da beraberinde getirmiştir. Demokratik görüşlerin özünde, insanların bedensel, duygusal ve sosyal tüm yeteneklerini optimum düzeyde geliştirip, kendi iradesi altında kullanabilme, kendi olanakları içinde verimli, etkili olarak çalışabilme ve insan onuruna yakışır bir düzen içinde yaşamını sürdürebilme özgürlüğü yatmaktadır (Tan 1989). Kuruluşundan bu yana Cumhuriyet Hükümetleri demokratik hayat felsefesini benimsemişler ve okulların bireyleri demokratik değerlerle yetiştirmelerine özen göstermişlerdir. Bu görüşler doğrultusunda, ülkemizde ve dünya ülkelerinde geleneksel «grup» ya da «sınıf» eğitiminin yanında, bireysel farklara ve kişinin kendi gereksinimlerine, mevcut potansiyellerine uygun bir eğitim görmelerini esas alan «bireysel eğitim» görüşleri ortaya çıkmıştır.

Bireysel farklar, demokratik yaşam tarzının getirdiği görüşler eğitim sistemlerini etkilemiş, öğretim yöntemlerinin farklılaşmasına, bireylerin zihin gelişimleri yanında, duygusal, sosyal ve genel kişilik gelişimlerine de önem veren, öğretmen yerine öğrencileri merkeze alan eğitim-öğretim yöntemlerinin yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur (Özgüven 1975).

Psikolojik Danışma ve Rehberlik hizmetleri, okul eğitim hizmetlerinin öğretim, yönetim hizmetleri yanında, üçüncü ve yeni bir boyut olarak, öğrencilerin duygusal, sosyal ve genel kişilik gelişimleri ve çevreye uyumları ile ilgili yardım hizmetleridir. Bu hizmetlerin ülkemizde yaklaşık kırk yıllık bir geçmişi vardır ve çağdaş eğitim görüşlerine paralel bir gelişme göstermiştir. Çağdaş eğitim görüşleri daha çok «bütüncül» ve «insancıl» eğitim yaklaşımlarını vurgulamakta, mevcut okulların ve öğrenci yaşantılarının, bireylerin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini şöyle belirtmektedir; (1) Okullar sadece zihin gelişimine ve akademik başarıya önem vererek, insanların çeşitli doğal yeteneklerini daraltmaktadır. (2) Okullar öğrenim yaşantılarını bir yarışma ortamı haline getirerek, bu ortamda öğren-

cilerin bir yandan çoğunun yetersizlik duyguları geliştirmelerine neden olmakta, diğer yandan küçük yaşlardan başlayarak güven ve dayanışma duygularından yoksun bırakılmaktadır. (3) Okullar duygulardan soyutlanmış yaşantılara ağırlık verdiği için davranış değişimleri uzun süreli olmamaktadır (Purkey 1970; Kılıççı 1987).

İnsancıl ve bütüncül eğitim koşulsuz olarak değer veren ve kişiyi olduğu haliyle kabul eden, kişinin sadece zekasını değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal yaşamının da birbirleri ile dengeli olarak gelişmesini hedef alan eğitim yaklaşımlarıdır. Yalnız bilgilerle donatılmış, zekası keskinleşmiş, fakat ruh sağlığı ve karakteri bozuk insanlar yetiştirmenin toplumların amacı olamayacağı belirtilmektedir. Toplum içinde daha ahenkli ve uyumlu bir yaşam için okulların sosyal, duygusal ve yaşantısal öğrenime de ağırlık vermeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Genel olarak gençleri hayatta etkili ve verimli olarak yetiştirmek için onları bilgili kılmamanın, zihinlerini geliştirmenin gerekli fakat yeterli olmadığı anlaşılmıştır (Patterson 1974; Baymur 1986).

Başarı ve Uyum Etkileyen Zihinsel Olmayan Faktörler

Ülkemizde ve diğer ülkelerde yapılan araştırmaların ortaya koyduğu önemli bir sonuç, okullarda görülen «başarısızlığın» ve «okulu terketme» vakalarının nedeninin, eskiden düşünüldüğü gibi sadece zihinsel ya da akademik yönden yetersiz olmaktan kaynaklanmadığının anlaşılmış olmasıdır. Öğrencilerin okul başarı varyansında zihinsel olmayan (Non-intellective) faktörlerin payının, zihinsel faktörlerden çok daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Özgüven 1970; Weiner 1982). Bu tür zihinsel olmayan faktörler arasında, başta motivasyon olmak üzere, bireyin benlik tasarımı, kendine güveni, bireyin içten ya da dıştan denetimli olması, yalnızlık düzeyi, bireyin kendisini çaresiz hissetmesi, anne-babanın çocukları ile ilişkilerinde otoriter, demokratik veya ilgisiz olması, kişinin kendi cinsinden ve karşı cinsten arkadaşlarının olup olmaması, bireyin ailesinin sosyo-ekonomik düzeyi, okul ve çevre ile ilgili çok çeşitli değişkenler bulunmaktadır.

Ülkemizde yapılan bazı araştırmalarda öğrencilerin motivasyon düzeyinin (Özgüven 1970), kaygı düzeylerinin (Baş 1984), benlik tasarımlarının (Can 1986; Doğusal 1987), denetim odaklarının içten ya da dıştan olmasının (Korkut 1986), bireyin kendisini yalnız hissetme düzeyinin (Demir 1990) okul akademik başarılarını manidar düzeyde etkilediği anlaşılmıştır.

Diğer bazı araştırmalarda da, öğrencilerin bazı kişisel niteliklerinin, ailelerinin tutum ve bazı niteliklerinin, çevre ve sosyo-ekonomik gösterge-

lerin zihinsel olmayan etmenler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu cinsten değişkenlerin, testteki başarılarını (Özgüven 1975), denetim odaklarını (Korkut 1986), kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerini (Kızıltan 1984; Baş 1984; Bilal 1984; Balabanlı 1990; Akay 1990), bireyin kendisini gerçekleştirme düzeylerini (Kuzgun 1972; Sayinalp 1985), benlik tasarımlarını (Can 1986), kaygı düzeylerini (Baş 1984), atılmanlık düzeylerini (Becet 1989) önemli düzeyde etkilediği görülmüştür.

Psikolojik Danışma Hizmetlerinin Amacı ve Etkisi

Psikolojik danışma hizmetleri, okul hizmetlerinin bir boyutu olarak öğrencileri destekleyici bir hizmettir. Bu hizmet alanı, kişinin kendi niteliklerini optimum düzeyde geliştirmesine, kendisi ve çevresi ile uyumlu olmasına yönelik, ağırlığı daha çok bireyin duygusal dünyasına veren bir psikolojik yardım hizmetidir. Bu hizmetten yararlanan bireyler, kendisini ve başka insanları anlama, gizil güçlerini yeterince kullanma, ortaya çıkan yeni durumları değerlendirme, insan ilişkilerini geliştirme, kendi kendine gerçekçi kararlar verebilme, bu kararları uygulayabilme, aldığı kararları uygulamasında ortaya çıkabilecek sorumlulukları kişi olarak yüklenbilme gibi beceriler kazanmaktadır. Amaç, bireyin kendisini gerçekleştirmesidir.

Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin, öğrencilerin belirtilen beceri ve davranışları gerçekleştirebilmelerindeki etkileri üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar bireye yapılan psikolojik yardım hizmetlerinin etkili olduğunu ve bu etkilerin sonucu olarak da bireyin başarılı ve mutlu olduğunu, ilişkilerini geliştirdiğini, insanları anlama ve kendini gerçekleştirme düzeylerinin arttığını, okul eğitim ve öğretim faaliyetlerine katkı getirdiğini, niteliğinin arttığını göstermektedir. Bu konuda, ülkemizde yapılmış araştırmaların birkaçını sadece başlık olarak burada vermekte yarar vardır. Bunlar arasında sadece Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalında, «Grupla Atılmanlık Eğitiminin Bireylerin Atılmanlık Düzeylerine Etkisi» (Voltan 1980), «İnsan İlişkileri Dersinin Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık Düzeylerine Etkisi» (Ören 1981), «Grupla Psikolojik Danışmanın Bireylerin Kaygı ve Uyum Düzeylerine Etkisi» (Baş 1984), «Bireysel ve Grupla Danışmanın Uzun Süreli Hemodializ Tedavisinin Hastalarda Yol Açtığı Ruhsal Bozuklukları Azaltmadaki Etkisi» (Gökçakan 1984), «Grupla Psikolojik Danışmanın Lise Öğrencilerinin Problemlerine ve Benlik Tasarımlarına Etkisi» (Serifi 1985), «Sosyal Başarı ve Sosyal Beceri Eğitiminin Çocukların Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Ortadan Kaldırılmasına Etkisi» (Aydın 1985), «Ana-baba Tutumlarının Çocukların Öğrenil-

miş Çaresizlik Düzeyine Etkisi» (Polat 1986), «Grupla Psikolojik Danışmanın Sınıf ve Başarı Düzeyleri Farklı Bireylerin Kendilerini Gerçekleştirme Düzeylerine Etkisi» (Alpsan 1987) gibi araştırmalardan söz edilebilir.

Psikolojik Danışma Hizmetlerinin Eğitimin Niteliğine Etkileri

Eğitim sisteminden sağlanması istenilen istendik davranışlar öğrenme süreci sonunda kazanılmaktadır. Öğrenme süreci ise öğrenciler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri öğrencilere yönelik ve onları destekleyen bir hizmet olarak eğitim faaliyetlerinin niteliğini de geliştirmektedir. Okul danışmanı, öğrencilerin duygusal sorunlarının hafifletilmesine yardım ederek onların, kişisel meselelerine daha rasyonel ve gerçekçi olarak yaklaşmalarına ve çözüm bulmalarına, diğer insanlarla olan ilişkilerini geliştirmelerine, kişinin kendisini tanımasına, olanaklar ölçüsünde kendilerini gerçekleştirmelerine, realitelere uygun bir benlik geliştirmelerine, nitelik ve ilgilerine uygun bir meslek seçmelerine yardım eder. Amaç, öğrencilerin gizil güçlerini harekete geçirerek, kendi meselelerini kendisinin çözebileceği bir beceri düzeyine ulaşmalarınıdır. Böylece, psikolojik yardım sonunda, birey dinamik bir kişilik kazanmakta, kendine olan güveni artmakta, duygusal sorunlarından dolayı tam olarak yararlanmadığı potansiyellerini optimum düzeyde kullanma imkanı bulmakta, kendi içinde ve çevresi ile uyumlu hale gelmekte, başarısı artmakta ve bütün bunlar okuldaki eğitim - öğretim faaliyetlerinin verimini ve niteliğini artırmaktadır. Ancak, burada vurgulanması gereken önemli bir husus, psikolojik yardım hizmetlerinin başarısının, bu hizmetlerden sorumlu kişilerin okuldaki öğretim ve yönetim boyutundan sorumlu kişilerle işbirliği içinde olmaları, eğitim sistemi içindeki tüm sorumluların insancıl ve bütüncül eğitim felsefesinin temel ilkelerinde birleşmiş olmaları ile sınırlı olduğudur.

İnsancıl Eğitim Felsefesinin Temel İlkeleri

Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri ve tüm eğitim hizmetlerinde çalışan personel için önemli olduğundan, insancıl eğitim görüşünün temel ilkelerini özet olarak vermekte yarar vardır. (1) Her insan eşsiz ve değerlidir. İnsanın bu değerliliği, onların başarı ve davranışlarından değil, insan olarak «varoluşuna» bağlıdır. (2) Davranış bozuklukları ve öğrenme güçlüklerinin **güvensizlik** sonucu oluştuğu, gerçekte insanın normal koşullarda sevecen ve olumlu davranışlar ortaya koyduğu, (3) İnsanın davranışlarını onun kendi öznel gerçeğinin tayin ettiği, bu davranışlar açısından bireyin çevreyi nasıl algıladığının önemli olduğu, (4) Özne gerçeğin kaynağının bi-

reyin benlik algısı olduğu ve benlik tasarımının biçimlenmesinde bireye en yakın kişilerin (Ana, baba, arkadaş, öğretmen) bireyi değerlendirmelerinin çok etkili olduğu, (5) İnsan davranışlarını değiştirmek için önce kişinin öznel gerçeğinin değiştirilmesi gerektiği, bunun da ancak güvenli bir ortamda gerçekleşebileceği, (6) Bireye sağlanması zorunlu güvenli ortamın, kendisi ile olan ilişkilerde, «koşulsuz saygı», «empatik anlayış», «saydam» ve «dürüst» olma koşullarının sağlanması ile gerçekleştirilebileceğidir (Patterson 1973; Kılıççı 1987). Öğretmen yetiştiren kurumlarda ve halen hizmette olan danışman, öğretmen ve yöneticilerin öğrencilerle olan ilişkilerinde bu ilkelere itibar etmeleri, yaşantısal düzeyde uygulamaları halinde eğitim sisteminin niteliğinin önemli düzeyde artacağı düşünülebilir.

Ülkemizde Durum

Dünya ülkelerinde, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri eğitimin kalitesini artırmak için bir araç olarak görülmektedir (Skovholt 1985). Bir ülke, eğitim, okul ve öğretmen sayıları gibi nicelik sorunlarından kurtulduğu zaman niteliği yükseltmek için, okullarda psikolojik danışma hizmetlerine daha çok önem verilmektedir. Bu açıdan ülkemizdeki hizmetlere bakıldığında, altmışlı yıllarda görülen hızlı öğrenci artışının doğurduğu buhranlı dönemin izlerinin tamamen silinmediği, eğitimin temel ihtiyaçlarının sürdüğü, ancak eğitimin nicelik boyutlarında önemli gelişmeler sağlandığı, artık nitelik konularına yönelindiği gözlenmektedir. Bu durum, eğitimde nitelik gelişmesine paralel bir gelişme gösteren, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin de eğitimde niteliği yükselten bir uzmanlık alanı olarak, ülkemizde daha hızlı bir tempo ile gelişeceğine ilişkin ipuçları vermektedir.

KAYNAKLAR

AKAY, N. (1990) *Lise Öğrencilerinin Bazı Niteliklerinin Sosyal ve Kişisel Uyum Düzeylerine Etkisi* (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

ALPSAN, B. (1987) *Grupla Psikolojik Danışmanın Sınıf ve Başarı Düzeyleri Farklı Bireylerin Kendini Gerçekleştirme Düzeylerine Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

AYDIN, A.G. (1985) *Sosyal Başarı Eğitimi ile Sosyal Beceri Eğitiminin Çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Ortadan Kaldırılmasına Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

BALABANLI, F. (1990) *Öğretmen Liselerinde Okuyan Öğrencilerin Kişisel ve Sosyal Uyum Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler* (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

BAŞ, M. (1984) *Grupla Psikolojik Danışmanın Bireylerin Kaygı ve Uyum Düzeylerine Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

BAYMUR, F. (1986) «Eğitimimizde Psikolojik Hizmetleri Nasıl Daha Etkili ve Verimli Duruma Getirebiliriz?» (Panel), TED Eğitimde Psikolojik Hizmetler ve Sorunlar Kongresi, *TED Yayınları*.

BECET, A. (1989) *Ana-baba Tutumlarının ve Bazı Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Lise Öğrencilerinin Atılganlık Düzeylerine Etkisi* (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

BİLAL, G. (1984) *Demokratik ve Otoriter Ana-Baba Tutumlarının Çocukların Uyum Düzeylerine Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

BOWLES, F. (1967) «Yüksek Öğrenime Giriş» *UNESCO Yayını* (Çev. Necmi Sarı), İstanbul : Milli Eğitim Basımevi.

CAN, G. (1986) *Lise Öğrencilerinin Benlik Tasarımlarını Etkileyen Bazı Etmenler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

DEMİR, A. (1990) *Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

DOĞUSAL, N. (1987) *İlkokul Öğrencilerinin Benlik Kavramının Akademik Başarı Üzerindeki Etkisi* (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

FİDAN, N. (1987) «Eğitimde Kalite» *Eğitimde Kalite Sempozyumu*, Özel Yükseliş Koleji, Ankara.

GÖKÇAKAN, Z. (1984) *Bireysel ve Grupla Danışmanın Uzun Süreli Hemodializ Tedavisinin Hastalarda Yol Açtığı Ruhsal Bozuklukları Azaltmadaki Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

KILIÇÇI, Y. (1987) «Eğitimin Kalitesini Yükseltmede, Eğitimde Bütünlük İlişmesine Göre Öğretmen Yetiştirme Sorunu» *Eğitimde Kalite Sempozyumu*. Özel Yükseliş Koleji, Ankara.

KIZILTAN, G. (1984) *Üniversite Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Uyum Düzeylerini Etkileyen Etmenler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

KORKUT, F. (1986) *İlkokul Öğrencilerinin Kendilerine ve Ailelerine İlişkin Bazı Değişkenlerin Denetim Odaklarına Etkisi* (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

KUZGUN, Y. (1972) *Ana-Baba Tutumlarının Bireyin Kendisini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

OĞUZKAN, T. (1977) *Educational Systems*. İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi.

ÖZGÜVEN, E. (1970) *Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Zihinsel Olmayan (Non-Intellective) Faktörler*. Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

ÖZGÜVEN, E. (1975) *Eğitsel ve Sosyo-Ekonomik Faktörler Açısından Üniversiteye Giriş Sorunu*. Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

ÖZGÜVEN, E. (1985) «Measurement and Evaluation of Quality of Education» *Quality of Education*. Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

ÖZGÜVEN, E. (1986) «Eğitimimizde Psikolojik Hizmetleri Nasıl Daha Etkili ve Verimli Hale Getirebiliriz?» (Panel) TED Eğitimde Psikolojik Hizmet ve Sorunlar Kongresi, **TED Yayınları**.

ÖZGÜVEN, E. (1987) «Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetlerinin Eğitimin Kalitesi Üzerindeki Etkileri» *Eğitimde Kalite Sempozyumu*. Özel Yükseliş Koleji, Ankara.

PATTERSON, C.H. (1973) *Humanistic Education*. New Jersey : Prentice Hall and Englewoodcliffs.

POLAT, S. (1986) *Ana-Baba Tutumlarının Çocukların Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeylerine Etkisi* (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

PURKEY, W. (1970) *Self Concept and School Achievement*. New York : A.C. and Prentice Hall.

SAYINALP, C. (1985) *Sosyo-Ekonomik Düzeyin Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi* (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

SKOVHOLT, M.T. (1985) «Possible Counseling Psychology Contrubitions to Quality Education in Turkey» *Quality of Education Sempozyumu*, Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

ŞERİFİ, D. (1985) *Grupla Psikolojik Danışmanın Lise Öğrencilerinin Problemlerine ve Benlik Tasarımlarına Etkileri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

TAN, H. (1989) *Psikolojik Yardım İlişkileri*. Milli Eğitim Basımevi.

VOLTAN, N. (1980) *Grupla Atılganlık Eğitiminin Bireyin Atılganlık Düzeyine Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

WEINER, I.B. (1982) *Child and Adolescent Psychopathology*. New York : Wiley.